

ГОВОРИМО ПРО ВАЖЛИВЕ

Здатність дітей дошкільного віку ставити безліч запитань є природною. Пізнаючи світ, малюк без кінця звертається до дорослих з різноманітними запитаннями «чому»? Проте часто на порозі шкільного навчання дитина перестає ставити запитання. Чому це відбувається? Куди зникає жага дитини до пізнання? Дорослим варто замислитись про причини, що призводять до цього. Спробуймо з'ясувати, як зберегти дитячу допитливість та допомогти їй перетворитися на стійкий інтерес до навчання

Олена ЛІННІК,
докторант Луганського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
канд. пед. наук, доцент

Куди зникають «чомучки», або Як зберегти дитячу допитливість?

Дітей 4–6 років часто називають «чомучками», хоча насправді «чомучкою» дитина стає майже одразу, коли навчається говорити. Це цілком закономірно, адже запитання — це основне джерело пізнання та засіб розвитку дитини. Допитливість є природною якістю малюків, яка спонукає їх ставити безліч запитань.

Допитливість як інтелектуальне почуття

Що ж таке «допитливість»? Існує багато підходів до визначення цієї якості. Пропонуємо взяти за основу таке: допитливість є інтелектуальним почуттям, що **виступає передумовою виникнення пізнавального інтересу** та реалізується у творчій та пізнавальній діяльності людини.

Це визначення відображає інтегративну природу дитячої допитливості та такі її *характеристики як емоційність; стадійність — процес її формування обов'язково проходить низку стадій; пізнавальну, діяльну та творчу спрямованість.*

Інтегрована природа допитливості передбачає, що ця якість складається із **системи компонентів**, як-от:

- потреба в знаннях;
- ініціативність;
- інтерес до процесу пізнання;
- задоволення від пізнання нового;
- воля;
- лідерство;
- старанність.

Сутністю допитливості є інтелектуальне почуття, що виражається в емоційному переживанні радості відкриття нового знання, переборювання труднощів, що виникають на шляху пізнання. Отже, допитливість — саме та якість, яка може стати основою успішності навчання в школі.

Ключові слова:

дитяча допитливість;
компоненти допитливості;
правила збереження
допитливості; причини регресу
допитливості; діалогова
взаємодія з дітьми

Допитливість — інтегративне почуття, що:

- є стійким мотивом до пізнання та основною рушійною силою отримання нових і нових знань
- спонукає дитину до діяльності — пошукової, експериментальної, творчої
- існує лише за умови позитивно забарвленого емоційного мікроклімату
- спонукає дитину до міжособистісної взаємодії з дорослими й однолітками та «підказує» їй способи налагодження стосунків з ними

Причини регресу допитливості

Психологи довели, що допитливість як якість особистості має природний початок і закономірності розвитку. Допитливість дошкільника «вирастає» із простої цікавості. За відповідних умов ця якість перетворюється на стійкий пізнавальний інтерес у молодшому шкільному віці та інтерес до теоретичних досліджень у середньому

та старшому шкільному віці. Проте практика роботи з дітьми часто свідчить, що допитливість не розвивається, а навпаки, — регресує та зводиться нанівець до 7—8-го року життя, а іноді й раніше. У чому ж причина такої невтішної закономірності? Причин може бути кілька.

Ігнорування дорослими дитячих запитань

Усі батьки та вихователі добре знають, що радість від нескінченних дитячих запитань швидко минає. Іноді надокучливі «чому» починають дратувати дорослих, і вони припиняють цей потік **у будь-який спосіб**:

- пропонують дитині «відчепитися», бо їм ніколи;
- відбуваються формальною відповіддю: «Виростеш — дізнаєшся»;
- вмикають телевізор;
- відсилають до іншого дорослого — тата, бабусі, тітки, вихователя тощо.

У жодному разі не засуджуючи дорослих, які справді мусять виконувати безліч справ, все ж зазначимо, що це перший та найнадійніший шлях звести нанівець дитячу допитливість та відбити в дитини бажання ставити запитання. Тож не варто потім нарікати, що дитину взагалі нічого не цікавить.

Заборона думати та говорити

Ця причина є близькою до попередньої. Йдеться про способи проведення занять у дитячому садку, коли вихователь вимагає від дітей «мовчати й слухати» протягом більшої частини заняття, а в іншій частині — пропонує давати шаблонні відповіді на репродуктивні запитання. Якщо додати до цього домінування «золотого правила тиші» під час самостійної діяльності та на прогулянках, то для зони свободи мислевиявлення часу протягом дня дитині не лишається.

Обмеженість у видах діяльності

Якщо переважають «шкільні», монологічні методи роботи, вихователь використовує одноманітні завдання і вправи, то це з часом переконує дитину, що навчання — це щось нудне та нецікаве, тим самим помалу приглушуючи природну допитливість.

Дискретне навчання

Дискретне навчання означає «таке, що переривається, розірване», коли знання фрагментарні й мало поєднуються одне з одним, а отже, не забезпечують свою головну функцію — пояснювати явища й об'єкти довкілля, їх взаємозв'язки та формувати цілісну картину світу. Знання існують окремо, а навколишній світ і життя в ньому — окремо. Пов'язати їх самостійно дитина може не завжди, тож отримані знання не дають відповідей на запитання, що її цікавлять. Навчання не задовольняє допитливість, а отже, поступово вона згасає.

Статичне середовище

Ідеться про статичність розвивального середовища — ігрових зон та іграшок в них. Відсутність цільових прогулянок та екскурсій **значно збіднює кількість вражень та здивувань** у житті дитини, а отже, гасить допитливість. Що стосується іграшок, книжок та іншого предметного наповнення середовища, то їхній розвивальний потенціал забезпечується не кількістю, а багатоваріантністю використання та динамічністю.

Скажімо, один конструктор набагато корисніший за п'ять м'яких іграшок або ляльок (машинок). Будь-яке захоплення певним сегментом середовища призводить до його дисгармонії. Наприклад, якщо дитина дивиться багато мультфільмів, то зменшується час та простір для інших занять. Хоча грамотний добір мультфільмів та їх обмежене використання є корисним та доцільним.

Планування та здійснення освітньої роботи без урахування дитячих інтересів

Причина, яку, на жаль, найскладніше подолати, — це **ігнорування дитячих інтересів**. Ідеться про те, що процес навчання, виховання та розвитку дітей переважно будується на програмному підході, тобто педагог керується планом, а на інтерес дітей не зважає.

Якщо діти побачили веселку на прогулянці та емоційно переживали спостереження цього явища, то доцільно було б провести експеримент із моделювання штучної веселки; організувати полілог, під час якого з'ясувати причини її появи; змішувати кольори, досліджувати, як утворюються відтінки, а не те, що планувалося. Звісно, на цей день було сплановано іншу роботу, адже передбачити й запланувати спостереження такого явища, як веселка, в природі практично неможливо. Але, як правило, реалії життя (план роботи) цього не передбачають, і вихователю необхідно переключити увагу дітей на те, що заплановано, відклавши розглядання веселки на потім. Проте через місяць інтерес до цього явища вже зійде нанівець і крок до перемоги над допитливістю буде зроблено.

Правила збереження допитливості

Той факт, що допитливість є передумовою виникнення пізнавального інтересу та внутрішнім мотивом до пізнавальної діяльності, є незаперечним. **Що ж мають робити дорослі**, щоб підтримати й розвинути дитячу допитливість? Для зручності сформулюємо рекомендації за тією самою логікою, що й вищеокреслені причини, і назвемо їх правилами збереження допитливості дошкільника.

Дитячі запитання можна умовно розподілити на **три типи запитань**:

- на розпізнання — *хто це? що це? що означає це слово? де живе лисиця?*
- на встановлення ознак та функцій — *яка веселка? як рухається літак? який хвіст у слона?*
- на встановлення причинно-наслідкових зв'язків — *чому йде дощ? чому літак не падає? чому хмари рухаються?*

Можна виокремити ще **четвертий тип запитань** — так звані «філософські», спрямовані на пізнання буття, свого місця в ньому (як утворився світ? звідки з'явився я? чому люди старіють? тощо).

Завжди відповідайте на дитячі запитання

Найскладнішими для дорослих є саме «філософські» запитання. Проте і для відповідей на перші три типи запитань необхідно мати неабиякий запас знань. Та не це головне. Головне — **вміти дати коротку й максимально просту відповідь**, що пояснить дитині незрозуміле. Можна подивитися в енциклопедії значення певного слова, якщо воно вас «загнало в кут», а відтак «перекласти» його тлумачення на зрозумілу дитині мову. При цьому важливо не підмінити поняття та не примітивізувати його сутність.

На запитання першого та другого типів здебільшого можна відповісти миттєво, а відповідям на запитання третього й особливо четвертого типів варто ви-

ділити окремий час. Добре, якщо є традиція ведення таких бесід чи певний ритуал, що може надати бесіді інтимності та показати дитині, що для вас ця розмова також є важливою. На запитання причинно-наслідкового характеру замість прямої відповіді **ліпше поставити зустрічне запитання** та підвести дитину до самостійного відкриття знання. Тоді це буде справжній діалог. Наведемо приклад.

- А чому листя з дерев восени опадає?
- А що буде, якщо вони не опаде?
- На деревах залишаться.
- Ну, припустимо, що восени лишилося, а потім зима настає — що буде?
- Сніг на листя впаде.
- Так, і що тоді з деревом буде?
- Гілкам буде дуже важко витримати таку вагу?
- Мабуть, що так. А ще що станеться? Узимку ж морози люті.
- Замерзне листя.
- І листя, і сік у деревах. Тому мудра природа про дерева потурбувалася: сік перестав рухатися, листя не живиться та відпадає.
- А потім?
- Ну ж бо, згадайте, що потім? Весною, що відбувається?
- Листя з'являється знов.
- Так, спочатку сік починає рухатися, з'являються бруньки, а потім і листя.

Для того щоб дати відповідь на такі запитання із залученням дитини до діалогу, достатньо лиш розуміти причини тих чи тих природних процесів. Складніше відповідати на «філософські», світоглядні запитання. Складність у тому, що вони можуть мати не одну відповідь і залежати від світогляду, що панує в родині: релігійного, побутового, наукового чи філософського. Відповідь вихователя на такі запитання буде продиктована його власним світоглядом, що, можливо, не співпадає зі світоглядом родини. Для батьків така проблема знімається, проте виникає інша — брак досвіду у веденні подібних бесід. Якщо, для прикладу, взяти «вічне» запитання, яке ставить кожна дитина: «Як я з'явився на світ? (або звідки?)», то дослідження свідчать,

що більшість батьків боїться його найбільше і з острахом «штудує» літературу в пошуках рецепта відповіді на такі «дорослі» запитання. Зазначимо, що наш досвід роботи із дошкільниками свідчить, що дітей не цікавлять фізіологічні подробиці, які жахають батьків і змушують вдаватися до фольклорних відповідей про капусту або лелеку. Дитину цікавить це питання, насамперед, з його світоглядного боку: звідки взагалі щось з'являється на світ і куди воно зникає? Звідси наступні запитання, пов'язані зі смертю. Тому дитину, напевно, задовольнять такі, найпоширеніші нині, варіанти відповіді:

- *релігійний* — «Бог тебе прислав до нас. Ми тебе чекали і просили його про це»;
- *побутовий* — «Ти з'явився спочатку в маминому життєвому просторі, всі дітки так з'являються. Там ріс, а потім на світ з'явився, коли вже самостійнішим став».

На всі інші запитання також слід давати правдиві, але загальні відповіді.

Дуже важливо, щоб дитина довіряла дорослому, інакше відповіді на свої запитання вона почне шукати деінде, а це може призвести до втрати довіри, а інколи — і до викривлення світогляду.

Іншим напрямом роботи, що стимулюватиме дитячу допитливість, є навчання дітей мистецтва ставити запитання. Як не дивно, але такій роботі педагоги майже не приділяють уваги: дітей більше навчають відповідати на запитання. Тож, щоб **навчити дітей ставити запитання**, варто використовувати різні методи і прийоми. Можна запропонувати дітям поставити запитання до тексту або до сюжетної картини, організовувати конкурс на найцікавіше, найнезвичайніше запитання. Під час опрацювання будь-якої теми можна влаштовувати взаємоопитування з використанням інтерактивних технологій — «Броунівський рух» або «Карусель». Ефективним засобом є словесні ігри на кшталт «Чарівний мішечок». Треба відгадати, що є в мішечку, ставлячи запитання. У цій грі діти вчаться ставити запитання не конкретного, а загального характеру.

Використовуйте діалог як основну форму спілкування з дитиною

Суб'єкт-суб'єктний підхід до побудови дошкільної освіти потребує діалогізації взаємин вихователя й дітей. Це сприяє й розвитку діалогічної взаємодії дітей одне з одним.

Діалог або полілог, якщо йдеться про організацію діалогічної взаємодії групи дітей, передбачає паритетні стосунки дорослого й дитини. Це означає, що кожна дитина, яка бере участь у спілкуванні, має право не лише відповідати на запитання, а й ставити їх вихователю та іншим дітям. Лише у такому разі йтиметься про суб'єкт-суб'єктну взаємодію, в іншому — діалог матиме суто формальний характер. Ступінь формалізації збільшується, якщо вихователь веде заплановану ним заздалегідь лінію діалогу, відсікаючи відповіді та репліки дітей, що загрожують цій лінії.

Російські психологи Аркадій Марголіс та Михайло Телегін виділили такі **методи ведення діалогу**:

- збирання «розумних образів»;
- приведення до протиріччя;
- зіткнення думок.

Збирання «розумних образів» використовують для визначення змісту понять.

Так, обговорюючи з дітьми поняття «краса», полілог розпочинаємо із запитання: «Що є найкрасивішим у світі?». Відповіді, які надають діти, — це й будуть «розумні образи» тих конкретних явищ чи об'єктів, які вони вважають красивими. Ми маємо узагальнити їх, відповідаючи на запитання: «Що поєднує всі красиві речі?». Потім варто всі відповіді розподілити на групи та зробити висновки, що краса буває різна: у природі, мистецтві, побуті, в людині.

Приведення до протиріччя застосовується в діалогах-обговореннях проблемних запитань. У такому разі діалог починається з провокаційного запитання, наприклад: «Чи завжди треба відповідати на запитання дорослих?». Варіантами приведення до протиріччя можуть бути такі запитання: «А якщо це незнайома людина?», «А якщо це запитання про таємницю твого друга?» тощо.

Зіткнення думок починається із запитання, яке має розподілити думки дітей на дві групи. Наприклад: «Чи корисні мухи?», «Чи хорошою вихователкою була Мальвіна?» тощо.

Діалоги навчають дітей не лише мистецтва ставити запитання, а й мистецтва ведення діалогу, добирання аргументів тощо.

Основним принципом побудови успішного заняття в дошкільному закладі є забезпечення єдності «пізнання + переживання + дії». Цей принцип можна реалізувати лише за умови використання різних видів діяльності. Для стимулювання допитливості найефективнішими видами діяльності є пошукова, експериментальна й творча.

Пошукова діяльність пов'язана з пошуком інформації чи відповідей на запитання в різних способах: запитати в дорослих та однолітків, пошукати у книжках, спостережати тощо. Завдання для такої діяльності можуть бути різними.

- *Знайти, які хвости бувають у птахів.* Можна ускладнити завдання, запропонувавши класифікувати таких птахів — наклеїти їх зображення на різні аркуші.
- *Знайти дерева, на яких найраніше жовтіє листя.* Для цього організувати спостереження.
- *З'ясувати, яка книжка (мультфільм, іграшка) є найбільш «модними» в групі.* Отримати таку інформацію можна, опитавши дітей.

Експериментальна діяльність у дошкільному віці спрямована на виявлення властивостей об'єктів через обстеження — певні сенсорні дії з ними, а також експериментування. Це можуть бути експерименти з розчиненням речовин у воді, змішуванням соків, надуванням повітряних кульок. А також довготривалі експерименти з пророщування рослин у різних умовах тощо.

Творча діяльність пов'язана зі створенням дітьми якісно нового продукту — образотворчого, музично-хореографічного, літературного, інтелектуального тощо. Однією із найефективніших форм організації творчої діяльності дошкільників є творче проектування.

Залучайте дітей до пошукової, експериментальної та творчої діяльності

Саме воно стимулює дитячу допитливість, адже під час реалізації творчого проекту задіяні всі види діяльності.

Так, проект зі створення дитячого кафе може бути видом діяльності, що інтегрує і пошуково-експериментальну, і творчу діяльність дітей. Діти можуть розробляти макет кафе, його інтер'єр, меню, додаткові розваги тощо.

Головне правило — це завжди дивувати дітей та створювати атмосферу радості пізнання на занятті.

Забезпечуйте
інтеграцію знань
про навколишній світ

Інтегрований підхід до планування освітньої роботи дасть змогу пов'язати різнохарактерні знання та забезпечити синкретичність сприймання дитиною світу. Інтеграція може бути реалізована на трьох рівнях:

- *низький* — використання міжпредметних зв'язків;
- *середній* — організація інтегрованих днів та тижнів, у межах яких проводять предметні заняття, поєднані однією темою;
- *високий* — побудова освітнього процесу на інтегрованих видах діяльності, які дають змогу дітям отримувати цілісне синкретичне знання про об'єкт чи явище та його властивості.

Вважають, що філософія як наука забезпечує четвертий, найвищий, ступінь інтеграції знань — **теоретичний**. Отже, засобом інтеграції знань про світ може бути впровадження філософських занять для дітей, які розкривають сутність окремих категорій, скажімо: «Рух і розвиток», «Частина та ціле», «Простір та час» тощо. Творче проектування також є формою інтеграції знань про світ, отже, може бути застосоване і як форма заняття, і як довготривала форма організації дослідницько-творчої діяльності.

Організуйте
динамічне середовище

Середовище — це природне, соціальне та предметне оточення дитини, яке чинить потужний вплив на її розвиток, зокрема розвиток допитливості. З одного боку, **різноманітність середовища породжує більше запитань**, а з іншого — дає більше можливостей одержати відповіді на них через спостереження та експериментування. Безумовно, створення розвивального середовища потребує особливої уваги: необхідно не лише передбачити різні зони розвитку, а й забезпечити їх динамічність, тобто можливість зміни як у часі, так і в просторі. Предметне середовище може мати сенсорну, природну, соціально-рольову, театральну, спортивну зони, зони усамітнення, читання, тощо. Обладнання у зонах має бути змінним. Якщо освітній процес організовано за блочно-тематичним принципом, то вивчення нової теми слід супроводжувати відповідним оновленням середовища. Щодо соціального та природного середовищ, то тут ідеться про якість та кількість соціальних зв'язків дитини та її контактів із природою, які мають збагачувати дитячі враження та стимулювати допитливість.

Ураховуйте дитячі
інтереси в освітньому
процесі

У організації освітнього процесу в дитячому садку можна виділити **два протилежних підходи**: програмний і ситуативний. **Програмний** підхід орієнтований лише на план, відповідно до якого педагог і організує освітній процес. **Ситуативний** передбачає врахування інтересів дітей під час розроблення як перспективних планів, так і занять. У перспективному плані можна корегувати вибір

літературних текстів, об'єктів спостереження, матеріалів залежно від інтересів групи, індивідуальних особливостей дітей, їхнього життєвого досвіду тощо. А ще ситуативний підхід дає змогу змінювати план дня та заняття залежно від безпосередніх подій дня та уподобань дітей, навіть якщо вони йдуть урозріз із запланованими напрямками діяльності. Саме ситуативний підхід забезпечує орієнтування на дитячі потреби та дитячу допитливість.

Що стосується організації батьками занять із дитиною, то це правило взагалі має бути основним. Не треба йти всупереч інтересам дитини. **Завдання батьків** — забезпечити розвивальне середовище й уважно спостерігати за напрямками розвитку інтересів дитини, повсякчас їх задовольняючи. Якщо заняття враховуватимуть потреби дитини, її допитливість зростатиме. Шлях переборювання дитини та нав'язування їй занять, що суперечать її інтересам, складний і менш ефективний.

Якщо сьогодні дитину цікавлять кубики з літерами, вивчайте літери, якщо вона запитала про Космос, розгляньте відповідні картинки чи звукові плакати, пограйте в ігри з макетом Сонячної системи тощо. Якщо дитина зацікавилася мапою та весь час розглядає міста, моря, дороги, слід максимально використати потенціал мапи для занять: вивчення географічних об'єктів, навчання орієнтування у просторі, вимірювання відстаней, читання схематичних зображень, порівняння різних об'єктів, моделювання тощо.

Такий підхід до організації пізнавальної діяльності ще називають **синергетичним** — таким, що враховує внутрішні процеси системи й використовує їх, плануючи виховні впливи.

Отже, допитливість — це інтелектуальне почуття, що є стадією формування пізнавального інтересу та реалізується у пізнавальній та творчій діяльності. Допитливість є природною якістю, притаманною дитині дошкільного віку. Проте часто у практиці роботи з дітьми спостерігається певний парадокс: із початком організованого навчання допитливість не підсилюється, а згасає. Щоб запобігти цьому, скористайтеся такими порадами:

- не ігноруйте дитячі запитання, а навпаки, всіма засобами їх стимулюйте; використовуйте їх як засіб пізнання та розвитку;
- використовуйте діалог/полілог як основний метод спілкування з дітьми;
- забезпечуйте різні види діяльності дітей на занятті, приділяючи особливу увагу пошуковій, експериментальній та творчій діяльності;
- віддавайте перевагу інтегрованим заняттям та іншим формам роботи з дошкільниками;
- організовуйте динамічне розвивальне середовище у групі та вдома;
- використовуйте ситуативний підхід до організації пізнавальної діяльності дошкільників.

Сподіваємося, що ці поради стануть у пригоді і вихователям дитячих садків, і батькам маленьких «чомусиків».